

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
/ MTA Judaisztikai Kutatóközpont
2007/08, II. (tavaszi) félév

Komoróczy Géza

Az ókori Kelet története, II:

Nagy Sándortól az arab hódításig

(Hellénisztikus kor, Arszakidák, Szászánidák)

BBN-ASZ-242/2, BBN-HEB-232, BBN-TÖR-202, HBN-032, TÖ-212

Péntek, 14:00–15:30

Múzeum körút 4, F épület, 234

Az alábbiak a tananyag általános keretét jelölik ki. Az előadásokon az említetteknek csak kisebb része kerülhet szóba. A félév folyamán írandó dolgozatokban az “Általános ismeretek” és a forrásanyag áll majd az előtérben.

0. Általános ismeretek¹

Az ókori Kelet fogalmának kialakulásához lásd Komoróczy Géza, “Az ókori Kelet”, *Ókor. Folyóirat az antik kultúrákról*, 5, no. 3–4 (2006), pp. 3–18

1) Időszámítási / kronológiai rendszerek

Alapfogalmak: nap, hónap, év – szoláris, lunáris, luniszoláris naptár – *intercalatio*, szökőhónap, szökőnap, *epagomenon* (*epagomena*) – n-a/es évek (értsd, például: az i. e. I. század tízes évei) – évtized, évszázad, évezred – naptári ciklusok (8, 19 stb. év) – éra (etymológiája: közép-lat. *aera* < *aes*, *aeris*, ‘érc’, ‘érték’, ‘összeg’ stb.) / gör. *epokha* – *aetas*, *jubileum*, *saeculum*, *millennium* i. e. / B. C. (= *before Christ*) / B. C. E. (= *before the Common Era*) / Kr. (értsd: Kr. születése) e. [NB: a Kr. e. / B. C. a zsidó történelem összefüggéseiben nem használatos], illetve i. sz. / C. E. (*of the Common Era*) / A. D. (= *anno Domini*) / Kr. (értsd: Kr. születése) u. [NB: ez a zsidó történelem összefüggéseiben nem használatos]

ante quem – *post quem*

abszolút kronológia – relatív kronológia

2) Ókori / ókori keleti keleti időszámítási rendszerek

mezopotámiai dátum-formula, eponymos (akk. *limmu*), uralkodási év

egyiptomi év

Szeleukida éra (*AeSel.*) (Szíriában – Babylóniában) (“görögök időszámítása”)

Arszakida éra

Szászánida éra / Jazdagerd éra

Szóthisz- (Szirosz-) periódus: Censorinus²

Olympiai éra (Ol.): olympia, olympiasz, az évek számítása (NB: ez nem év, hanem ciklus!)

a. u. c.

indictio

hidzsra

Zsidó világtéremtési éra: לבריאת עולם *li-beriat olam* és a “kis” / “rövid” időszámítás (még ha csak az 5./6. évezred fordulóján kezdik is használni): לפ"ק (LP"Q), a rövidítést olv.: לפרת קטון *li-frat katon* / *ad supputationem minorem* / *supputationis minoris*

Átszámítások a fontosabb érák között: Ol. → *a. u. c.*; Ol. / *a. u. c.* → *AeSel.*; A. D. → Ol. / *a. u. c.* → *AeSel.*; LP"Q → A. D. / Ol. / *a. u. c.* → *AeSel.* (és fordítva)

¹ Ez a rész az előző (2007/08, I) félévben kiadott tájékoztatóból átvéve (NB: változatlanul fenntartott követelmény).

² *De die natali*; magyarul: Censorinus, *A születésnap* (Fontes historiae antiquae, 3) (Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor, 2005) (Forisek Péter fordítása). Censorinus (i. sz. 3. század), *De die natali*, 18,10; 21,10 sk. – A szerző 100 évvel később írta le az adatot, abban az évben, amely számításai szerint – összesen hét különböző rendszerben adja meg a dátumot – Pius és Pontianus consuli éve, Ol. CCLIV/2 (a játékok kezdetétől 1014), A. U. C. 991, julianusi éra 283, augustusi éra 265, egyiptomi Augustus éra (alexandriai éra) 267, a Nabonnassarosz-éra 986 és a makedón (Szeleukida) éra 562. éve volt. Ez az i. sz. 238. évet jelenti.

Elemi időtartam-számítások: mettől meddig tart (nap, év, évtized stb.) (átlépés az i. e. – i. sz. határon is)

Irodalom a kronológiai rendszerek ismeretéhez / tanulásához

Hahn István, *Naptári rendszerek és időszámítás* (1983², és újabb kiadásai, legutóbb: Budapest: Filum, 1998)

Szentpétery Imre, *A kronológia kézikönyve* (Tudománytár) (Budapest: Könyvértékesítő Vállalat, 1985)

Schalk Gyula, *Naptártörténeti kislexikon. Naptártörténet és kronológia* (Budapest: Fiesta–Saxum, 1999)

A. Leo Oppenheim, *Az ókori Mezopotámia. Egy holt civilizáció portréja* (Budapest: Gondolat, 1982), p. 411 skk. (Kronológiai táblázatok Mezopotámia történetéhez, NB: p. 418 skk.: a Szeleukida, Arsakida és Szászánida dinasztiák)

Elias J. Bickerman, *Chronology of the Ancient World* (London: Thames and Hudson, 1980²)

Walter Eder & Johannes Renger, *Brill's New Pauly: Chronologies of the Ancient World. Names, Dates and Dynasties* (Brill's New Pauly: Supplements) (Leiden – Boston: Brill, 2007)

3) Az ókori Kelet földrajza

Ókori országnevek Elő-Ázsia, Kis-Ázsia és Irán területén

Mezopotámia: Mezopotámia országnevei – Sumer és Akkád – Babylónia – Asszíria – “*Greater Mesopotamia*”

Folyamok és mellékfolyók: Euphratész – Tigris; Balih, Hábúr; Felső-Zábu, Alsó-Zábu, Dijála stb.; Kárun; Jordán; Orontész; Halüsz; Nflus stb. – Átkelőhelyek – Nagyobb tavak: Van, Urmia, Szeván –

Szíria: Észak- és Dél-Szíria – Orontész

“Palesztina” / Izrael

Elő-Ázsia távolibb földrajzi környezete: Anatólia, Kis-Ázsia, Kaukázus térsége

Irán: Zagrosz – Élám, Khúzisztán, Szusziana – Média, Atropaténé, Perszisz

Egyiptom

Hegységek

Fontosabb tengerszorosok: Hormuz, Tirán, Báb el-Mandeb stb.

Szigetek: Tilmun, Küprosz, Kréta stb.

A Márvány-tenger és szorosai (ókori és mai nevek)

Nagy útvonalak (nyugat–keleti / eurázsiai magisztrális / nagy khoraszáni út stb.)

Nagyobb városok, régészeti lelőhelyek / rom-területek ókori és mai neve – Fontosabb ókori földrajzi nevek a mai politikai térképen a Közel-Keleten (Irán, Irán, Szíria, Izrael, Jordánia, Libanon, Törökó., Örményo., Egyiptom)

Földrajzi nevek / tereptárgyak terminológiája az ókori Kelettel kapcsolatosan: *tell / tal / tepe / depe / hüyük – gebel / dzsebel – kalaat(t) – vádi – rász – deir – hór* stb. (Ezekből bőséges jegyzéket ad a Világatlasz és egyéb atlaszok mutatója / rövidítés-jegyzéke)

Használható térképek

Michael Roaf, *A mezopotámiai világ atlasza* (Az ókori Mezopotámia, Anatólia, Irán, Palesztina és Szíria) (Budapest: Helikon Kiadó – Magyar Könyvklub, 1998)

John Baines & Jaromír Málek, *Az ókori Egyiptom atlasza* (Budapest: Helikon Kiadó, 2000)

John Rogerson, *A bibliai világ atlasza* (Budapest: Helikon Kiadó, “1994”)

Tim Cornell & John Matthews, *A római világ atlasza* (Budapest: Helikon, 1999)

Yohanan Aharoni & Michael Avi-Yonah, *The Macmillan Bible Atlas* (New York – London: Macmillan, 1977) / *Bibliai atlasz* (Jerusalem: Carta – Budapest: Szent Pál Akadémia, 1999) (a bibliai eseményekhez jelenleg a legjobb történelmi atlasz)

Simo Parpola & Michael Porter, *The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period* (The Casco Bay Assyriological Institute – The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2001)

Student Map Manual: Historical Geography of the Bible Lands (Jerusalem: Carta – Grand Rapids, MI: Zondervan Publishing House, 1979) (kartográfiai különlegesség!)

Nicholas G. L. Hammond, Ed., *Atlas of the Greek and Roman World in Antiquity* (Park Ridge, NJ: Noyes Press, 1981)

Richard J. A. Talbert, Ed., *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* (Princeton – Oxford: Princeton University Press, 2000) (jelenleg a legrészletesebb tudományos atlasz a görög–római világról, a keleti területekről is)

Tübinger Atlas des Vorderen Orients

4) Fogalmak, terminusok

A történettudományban, különösen az ókori történelemben használatos "idegen" (többnyire görög–latin eredetű) szavak, szakkifejezések (terminusok) pontos értelme / meghatározása (például, kronológia; dinasztia, dinasztia; szinkronizmus; szubszisztencia stb.)

Németh György, szerk., *Római történeti kézikönyv* (Budapest: Korona Kiadó, 2001), p. 11–465: "Fogalomtár"

I. Alexandrosz – hellénisztikus kor – Szeleukida dinasztia

Feldolgozandó források:

(Az alább külön említetteken túl):

Q. Curtius Rufus, *A makedón Nagy Sándor története*, ford. Kárpáty Csilla (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1967) (újabb kiadás is)

Plutarkhosz, *Párhuzamos életrajzok*: "Alexandrosz", "Eumenész",³ "Démétriosz"

Iustinus (Marcus Iunianus Iustinus), *Világkrónika a kezdetektől Augustusig* (Budapest: Helikon Kiadó, 1992)

Plinius (C. Plinius Secundus), *Naturalis historia*, VI, 123 (csillagtudomány): *A természet históriája*, ford. Váczai Kálmán (Téka) (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973), p. 154 skk.: "VI. könyv" (apró részletek Elő-Ázsiáról)

Polübiosz, *Történeti könyvei*, ford. Muraközy Gyula, *et al.* (Fontes historiae antiquae) (Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor, 2002), v, 40 skk. (III. Antiokhosz – Molón lázadása); v, 58–87 (raphiai csata); XI, 34 (III. Antiokhosz keleti hadjárata); XVIII, 50 skk. (a Szeleukidák / III. Antiokhosz és Róma első közvetlen kapcsolata, i. e. 196, Lüsizimakheia⁴); XXI, 43⁵ (III. Antiokhosz – Gnaeus Manlius Vulso consul, apameiai béke)

Firdauszi, *Királyok könyve (Sáhnáme)* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1959): "Iszkandar", kül. p. 283 sk.: "Iszkandar megbetegszik Babylónban"

Témák:

Alexandrosz

A gaugamélai csata után: III. Dareiosz menekülése, halála (Hekatompülosz, i. e. 330. július)

Alexandrosz / Nagy Sándor Babylónban: fogadtatása, tisztségviselők kijelölése

A hadjárat folytatása: Szúsza, Perszopolisz, Közép-Ázsia, India, visszatérés, a szúszaie mennyegző (i. e. 324. március k.), a veteránok lázadása Ópiszban, Héphisztióon halála

Harpalosz

Ismét Babylónban: a Bél- (Marduk-) papok elriasztó jósjelei, előkészületek Arábia körülhajózására
Alexandrosz babylóni tartózkodásának színterei, betegsége, halála: 14. év *daisziosz* 28 / 8. év *ajjaru* 29 / 323. június 10

Szeleukidák

A hellénizmus fogalma: Johann G. Droysen (1808–1884), *Geschichte des Hellenismus* (1836–1843); vö. Apostolok cselekedei, 6,9; Makkabeusok, II, 4,13. – A szóhoz: Liddell & Scott, s. v.: "I: imitation of the Greeks; II: use of a pure Greek style and idiom."

A birodalom első felosztása (i. e. 323, Babylón). Királyok, diadokhoszok

A tartományok újra-osztása (i. e. 320, Triparadeiszosz)

A babylóni szatrapia. Szeleukosz útja a hatalomba. Szeleukosz és Antigonosz

Királyok éve (i. e. 305). A Szeleukida éra bevezetése

Szeleukosz és a keleti tartományok. Maurja dinasztia. Csandragupta

Szeleukida birodalom keleten (Mezopotámia stb.) és nyugaton (Pieria stb.)

Szeleukeia alapítása. *Szeleukeia tész Tigridosz* stb. / ~ *ad Tigrim* / ~ *Magna*. Polisz: a város politikai rendje; vezető testülete: *adeiganész* / *peliganész*. Városkép. Antik jellemzései: Tacitus,⁶ *Annales*, VI, 42. Sztrabón,⁷ XVI, 1,5

I. Antiokhosz. Ékírásos felirata (Barszip / Borszipa, E-zida): az E-szag-ila és E-zida újjáépítése⁸

---

³ Eumenészhez lásd még Cornelius Nepos, *Híres férfiak* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1984), p. 116 skk.: "XVIII: Eumenes" (ford. Havas László).

⁴ A thrákiai Kherszonnészosz [Gallipoli-] félsziget északi oldalán (Töröko.).

⁵ Előzményeihez (Scipio consul háborúja, magnésziai csata stb.) vö. Livius, XXXVII, 18 skk.

⁶ Magyarul: Tacitus *összes művei*, I–II, ford. Borzsák István (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980) (újabb kiadás is).

⁷ Magyarul: Sztrabón, *Geógraphika*, ford. Földy József (Budapest: Gondolat, 1977).

⁸ Angol ford.: James B. Pritchard, Ed., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (Princeton: Princeton University Press, 1969³), p. 317; Michel M. Austin, *The Hellenistic*

- Keleti kapcsolatok: Binduszara; Asóka. – III. Ptolemaiosz “keleti” hadjárata (i. e. 246)
Babylónia / Mezopotámia igazgatási tagolása. Szatrápiák: Babylónia, Meszopotamia, Parapotamia.
A “Felső tartományok”
Babylón: görög színház, *palaisztra*, versenyek
Uruk / Orkhoé. Átépitések. E-ana mint szervezet / testület (akk. *puhru*). Bít-Rés (Anu temploma).
Anu-ziqurratu. Irigal (Istar temploma)
Földtulajdon. A (gör.) *khóra basziliké*. Tulajdon (akk. *makkúru*) és birtoklás / rendelkezés (akk. *rittu*). Templomi földek
Adózás: forgalmi adó (*eponion*, akk. *télitu sa mahíri*, ‘piaci adó’), rabszolga-adó (*andrapodikon*), folyami szállítási adó (*plóiön Euphratu*), só-adó (*alike*)
III. (Nagy) Antiokhosz (223–187). Molón lázadása (i. e. 222), negyedik szíriai háború (III. Antiokhosz – IV. Ptolemaiosz), raphiai (Tell Rafah, ma: Gázai övezet, Izrael / Palesztin autonómia) csata (i. e. 217). III. Antiokhosz keleti hadjárata (i. e. 212), szövetsége Szophagaszénosz / Szubhagaszena királlyal (i. e. 206)
Graeco-baktriai királyság (Sztrabón, XI, 11)
A Szeleukidák és Róma. Hannibal a zamai csata (i. e. 202) után egy ideig III. Antiokhosz udvarában. Antiokhosz és Róma (Lucius Cornelius Scipio Asiagenus / Asiaticus consul és Publius Cornelius Scipio Africanus legatus) háborúja, magnésziai csata (*Magnesia ad Sipylum*, Lüdiában, ma: Manisa, Töröko.) (i. e. 189), apameiai béke (i. e. 188): a Szeleukidák nyugati terjeszkedésének csődje
Az Arsakida dinasztia (a párthus királyság)kezdetei: Sztrabón, *Geógraphika*, XI, 9
IV. Antiokhosz (Epiphanész, ‘a megtestesült isten’) (175–164). Jellemzése: Polübiosz,⁹ XXVI, 1; Livius,¹⁰ XLI, 20. Egyiptomi hadjáratai VI. és VIII. Ptolemaiosz ellen (i. e. 170/169 és 168), Róma rendre inti: Polübiosz, XXVII, 23 skk.; Livius, XLV, 12. Politikája nyugaton (Jeruzsálem) (Makkabeusok, I, 1) és keleten (Babylón, Elümais / Élám).¹¹ – Jeruzsálemben Zeusz Olümpiosz, a Garizim-hegyen (a szamaritánusok temploma) Zeusz Xeniosz kultuszát vezette be (i. e. 167) (Makkabeusok, II, 6,2), áldozatot mutatott be Sol Invictusnak (dec. 25), megtiltotta a *sabbát* és az ünnepek megtartását, a körülmetélést. *Kiddus ha-Sém*: Makkabeusok, II, 6,18 skk.; 7,1 skk. (vö. Levél a zsidókhoz 11,35 skk.). – Elümaisban Iuppiter vagy Artemisz / Anáhita (Nanája) istennő templomából “kölcsonvette” a templomi kincseket. Makkabeusok, I, 6,8 skk., II, 9,5 skk. Menekülés vidékre: Makkabeusok, I, 2,29 stb. – A *gonosz*: Dániel k., 7,25
Graeco-babyloniaca: akkád nevek / szavak görög betűkkel; *Graeco-aramaica*: kétnyelvű feliratok (Uruk: Anu-uballit / Kephálón); *Akkado-aramaica*: arámi szövegek ékírással és / vagy agyagtáblán. Görög jövevényszavak az akkádban. Görög nevek ékírással szövegekben; kettős névadás (Anu-uballit / Nikarkhosz, illetve ~ / Kephálón)
Bérószosz, *Babylóniaka* (I. Antiokhosznak ajánlja!)
Babylóni csillagtudomány, “káldeusok”

Irodalom

- Albert B. Bosworth, *Nagy Sándor: A hódító és birodalma* (Budapest: Osiris, 2002)
Frank W. Walbank, Ed., *The Cambridge Ancient History*,² VII, Part I: *The Hellenistic World* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984)
Hatto H. Schmidt & Ernst Vogt, Hrsg., *Kleines Lexikon des Hellenismus* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993²)
Alexandrosz halálához: Fritz Schachermeyr, *Alexander in Babylon und die Reichsordnung nach seinem Tode* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 268, no. 3) (Wien: Hermann Böhlau Nachf., 1970). – Waldemar Heckel, *The Last Days and Testament of Alexander the Great. A Prosopographic Study* (Historia Einzelschriften, 56) (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988). – Julian E. Reade, *Iraq*, 62 (2000), p. 214 skk.: “Alexander’s Death”
Ludwig Schober, *Untersuchungen zur Geschichte Babyloniens und der Oberen Satrapien von 323–303 v. Chr.* (Europäische Hochschulschriften, III, 147) (Frankfurt a. M.: Peter Lang, 1984)

World from Alexander to the Roman Conquest. A Selection of Ancient Sources in Translation (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), p. 310 sk., no. 189 (ford. A. Leo Oppenheim).

⁹ Magyarul: Polübiosz, *Történeti könyvei*, ford. Muraközy Gyula, et al. (Fontes historiae antiquae) (Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor, 2002).

¹⁰ Magyarul: (Titus) Livius, *A római nép története a város alapításától*, ford. Muraközy Gyula (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982).

¹¹ Iustinus, XXXII, 2 (id. kiadás, p. 250).

- Joachim Oelsner, *Materialien zur babylonischen Gesellschaft und Kultur in hellenistischer Zeit* (Assyriologia, 7) (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1986)
- Amélie Kuhrt & Susan Sherwin-White, Ed., *Hellenism in the East* (Berkeley – Los Angeles: University of California Press, 1987)
- Susan Sherwin-White & Amélie Kuhrt, Ed., *From Samarkand to Sardis. A New Approach to the Seleucid Empire* (London: Duckworth, 1993)
- Per Bilde, Troels Engberg-Pedersen, Lise Hannestad & Jan Zahle, Eds., *Religion and Religious Practice in the Seleucid Kingdom* (Studies in Hellenistic Civilization, 1) (Aarhus: Aarhus University Press, 1996)
- Kai Brodersen, Hrg., *Zwischen West und Ost. Studien zur Geschichte des Seleukidenreichs* (Studien zur Geschichtsforschung des Altertums, 5) (Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 1999)
- John D. Grainger, *Seleukos Nikator: Constructing a Hellenistic Kingdom* (London – New York: Routledge, 1990)
- Komoróczy Géza, “Bérószos és a mezopotámiai irodalom”, in: uő, *A šumer irodalmi hagyomány* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1979), pp. 581–634

II. Arszakida dinasztia / párthus kor

Feldolgozandó források:

- Általános áttekintésül:* Sztrabón, *Geógraphika* (1977), XVI (*Mezopotamia* stb.) (Földy József ford.)
- Sztrabón a párthus birodalomról: Ókori keleti történeti chrestomathia*, szerk. Harmatta János (1965) (új kiadás: Budapest: Osiris, 2003, más oldalszámokkal), pp. 336 sk. (Sztrabón, XI, 9) (Hahn István ford.) (a párthus birodalom leírása) = Sztrabón, *Geógraphika* (1977), p. 546 sk. (Földy József ford.). – Sztrabón Judeáról: XVI, 2,27 skk.
- Iustinus a párthus birodalomról* (történeti regény gyanánt): Iustinus, *Világkrónika a kezdetektől Augustusig* (1992): pp. 292–303 (XLI–XLII) (Horváth János ford.) = *Ókori keleti történeti chrestomathia*, szerk. Harmatta János (1965) (új kiadás: Budapest: Osiris, 2003, más oldalszámokkal), pp. 337–344 (Hahn István ford.)
- Josephus, *A zsidók története* (Révay József ford.), XIV, 4 (Pompeius Jeruzsálemben); XIV, 7 (Crassus); XIV, 10 (Julius Caesar); XVII, 2,1-3 (babylóni zsidók Palesztinában Heródes idején); XVIII, 9 (a zsidók “garázdálkodása” Artabanosz alatt Neerda / Nehardea és Niszibisz térségében)
- Plutarkhosz, *Párhuzamos életrajzok* (1965, új kiadás: Budapest: Osiris, 2001) (Máthé Elek ford.): *Sulla* (a káldeusokról kül. c. 5 és 37), *Lucullus, Pompeius* (keleti hadjáratáról kül. c. 32 skk., Judeáról és Arisztobuloszról kül. c. 39); *Crassus* (keleti hadjáratáról és a párthus harcmodorról kül. c. 17 skk.), *Antonius* (keleti hadjáratáról kül. c. 33 sk., 38–52)
- Res gestae divi Augusti:* Borzsák István (szerk.), *Római történeti chrestomathia* (1963), pp. 193 skk. (Borzák István ford.) (Augustus keleti hadjáratáról és a Crassustól ejtett párthus zsákmány visszaszerzéséről kül. c. 26–29)

Témák:

- Az Euphratész mint eszmei határvonal. Átkelőhelyek, útvonalak Mezopotámiába (Crassus tévedése). – Keleti kereskedelem: útvonalak a szárazföldön. Karaván-városok (Palmyra, Hatra stb.)
- Önálló államok a térségben: Irán – Armenia – Pontus; illetve Róma. – Ilyen vagy olyan függőségi viszonyban / rövidebb-hosszabb időre: Judea; Palmyra; Hatra; Média Atropaténé; Kharakéné / Meszéné (a Perzsa-öböl partvidéke); Elymais
- Mezopotámia térségének átrendeződése: az É.-i / ÉNy.-i területek (az Euphratész és bal parti mellékfolyói: Balih és Hábúr térségének) központtá válása
- Városképek a párthus korban: Babylón (II. Mithradatész: a hellénisztikus színház renoválása), Uruk (új nagytemplomok, Ninua / Mószul, Assur (ekkor: *Labšana*) (Berlin, Vorderasiatisches Museum: palota homlokzata újra felállítva), Hatra. – Jeruzsálem (Heródes építkezéseihez lásd Josephus, *A zsidók története*, XV, 11). A jeruzsálemi templom mint régészeti és “helye” mint halákhikus probléma. – *bit hiláni – apadana – ivan*. Stílusváltozások: boltozat, gipsz. Párthus szobor-stílus. – Heródes városi építkezései római császárok tiszteletére: Josephus, *A zsidók története*, XVIII, 2,1 (Szepphórisz stb.), illetve Heródes tetrarkha: 2,3 (Tiberiasz)
- A selyemút. – Az útvonal elágazása Mezopotámia területén: K.-re a Zagrosz- és Iránon át, D.-re a Perzsa-öbölből. Assur jelentősége a párthus korban: átkelőhely a Tigrisen. – Párthus import Kínából: sárgabarack (sémi szó: *kajszí*, értsd: nyári), őszibarack, acél (*ferrum Sericum*); export: “párthus gyümölcs” (gránátalma), szőlő, lucerna, médiái ló (“égi ló”)

- “A közel-keleti Honkong”: Kharakéné, Szpaszinu Kharax (Perzsa-öböl / Khorramsahr térségében). Kiterjedt politikai kapcsolataihoz: Josephus, *A zsidók története*, XX, 2,1 és 3. – A “dinasztia”-alapító: Hyszpaoszínész. Babylóni uralma (i. e. 128 k.)
- Párthusok: eredetük (Khoraszán). Arszakész, Arszakidák (név – cím). – Jaxartes / Syr Darya, Oxos / Oxus / Amu Darya. – I. Mithradatész (Mithridatész) (171–138), “philhellén”, nagykirály. – II. Phraatész (138–128): Médiában ↔ VII. Antiokhosz (Szidétész). A szkythák ellen (Babylónban: Himerosz / Euhémerosz). – Babylónia meghódítása (i. e. 141 skk.): a Szeleukida uralom vége Mezopotámiában. – Államszervezet, adórendszer, fegyverzet, harcmódot. – Arámi íráshasználat. Középperzsa / pehlevi: párthus, szogd, khorezmi
- Babylónia hatalomváltásai tüzetesebben: Timarkhosz (164 k.), a Szeleukidák szatrapája Médiában, mint babylóni helytartó, római kapcsolata (engedéllyel “nagykirály”). – I. Démétriosz (Szótér) elfoglalja Babylónt (162 k.), kivégezti Timarkhoszt. – I. Mithradatész párthus király elfoglalja Szeleukeiát (141). – II. Démétriosz (Nikator) elfoglalja Babylónt (141/140 k.). – Mithradatész foglyul ejti Démétrioszt, M. lánya ∞ Démétriosz; M. fia (Phraatész) ∞ Démétriosz lánya. – VII. Antiokhosz (Szidétész / Euergetész) (139–129) elfoglalja B.-t (129 k.), “nagykirály”. – II. Phraatész elfoglalja B.-t. Szkytha hadjárata idején helytartója, Himerosz saját szakállára garázdálkodik. – Hyszpaoszínész kharakénéi szatrapa / uralkodó B.-ban. – II. Mithradatész végleges hódítása
- Irán és Mezopotámia kétféle hellénizációja: Baktria (Graeco-baktriai királyság), Kusána – Szeleukida, párthus, mezopotámiai
- Párthus fővárosok: Nisza; Hekatompilosz / Komyszéné / Sahr-i Kumisz; Ekbatana. – Nisza (Tádzsikisztán): királyi temetkezőhely (Iustinus) (?). – Ktésziphón
- Irán / Mezopotámia: II. Mithradatész (124–88), “királyok királya” (108/7). Mezopotámia végleges meghódítása (122/21 k.)
- Kínai követségek a párthusoknál: i. e. 115 k., említi Sima Qian / Szi-ma Cien (“a kínai Hérodotosz”), *Shi-ji* (“Történeti feljegyzések”) c. könyvében (98 k.). – I. sz. 98/7 k., említi Fan Ye (i. sz. 5. sz.), *Hou Han su* (“A késő-Han kor évkönyvei”) c. könyvében (c. 118), magyarul in: *Ókori keleti történeti chrestomathia*, szerk. Harmatta János (1965), pp. 397–399 (Tőkei Ferenc ford.)
- Babylóni usurpátorok: Gotarzász; Oródész. – Beavatkozása Armeniában (Ariobarzanész helyett Orobazosz), emiatt konfliktusa Rómával
- Róma első lépései Elő-Ázsiában. Armenia és Pontus jelentősége. – Sulla (i. e. 92: hármascúcstalálkozó). – Lucullus. – Pompeius. – Crassus
- A “mithridateszi háborúk” (I: 89–84; II: 83–81; III: 74–63). – Pontus: VI. Mithridatész (Eupatör / Nagy) (120–63). Törekvései, birodalma
- Tigranész (Arménia) (95–55). – Ekbatana (!) elfoglalása. – Tigranész & Pompeius békéje
- Pompeius harmadik triumphusa (Libya, Europa után: Asia)
- Crassus hadjárata. A politikai háttér. Útvonal. Szövetségesek és ellenfelek. A Carrhae-i (= Harrán) csata (i. e. 53). Szurenasz (~ *szeren*, *szeraaním* – *tyrannosz* – *šarru* stb., ‘fejedelem’, ‘vezér’; ugyanez a név Julianus / II. Sáhpuhr korában is stb.). Euripidész-dráma előadása a párthus udvarban {Plutarkhosz, *Crassus*, 33}
- Marcus Antonius párthus hadjárata (i. e. 36) (IV. Phraatész). – Octavianus mint “nevető harmadik” a párthus trónviszályokban
- Augustus / Octavianus (Gaius Octavius) (i. e. 31 – i. sz. 14): egyezsége a párthusokkal (IV. Phraatész), Crassus hadijelvényeinek visszaszerzése (i. e. 20), a párthus király fiai Rómában
- Traianus (Marcus Ulpius Traianus) (98–117): szíriai ifjúsága (apja Vespasianus tábornoka, majd helytartó, ő maga *tribunus militum*); Arabia provincia (Petra, Bostra) felállítása (i. sz. 106). – Szeleukeia ellenállás nélkül meghódol
- Hadrianus (Publius Aelius Hadrianus) (117–138): a Bar Kosziba (hívei adta nevén: Kokhba, a Talmudban: Koziba) felkelés (132–134, Betar: i. sz. 135) leverése, (*colonia*) *Aelia Capitolina*. A szanhedrin székhelyei
- Marcus Aurelius (161–180): keleti hadjárata. Párthus (III. Vologeses) támadás Armenia ellen (Pakorosz Armenia párthus-vazallus királya); Lucius Verus társcsászárság (161–169) mint (névleges) keleti főparai. sz. ncsnok (i. sz. 162/3), *Armeniacus*, és legatusa, Gaius Avidius Cassius; Edessza, Niszibisz (i. sz. 162), Dura-Európosz római megszállása (i. sz. 165), *Parthicus Magnus*, Szeleukeia–Ktésziphón feldúlása, felégetése, triumphus (i. sz. 166), *Medicus*. Dögvész “Perzsia határától a Rajnáig...” (165/6). – Avidius Cassius lázadása (i. sz. 175)
- Septimius Severus (193–211): keleti hadjáratai. Eredeti célja az volt, hogy megvédje Róma hatalmát Szíriában. I: Syria provincia két részre osztása (*Coele Syria* – *Syria Phoenice* (i. sz. 194/5). II: Niszibiszből (az Euphratészről: *Naaralcha* / *Nahar malkha*, a csatorna kikotrása) egészen

Szeleukeia–Ktésziphónig (itt: szabadrablás) és Babylónba, innen É.-ra a Tigris mentén, Hatra (197/8). Béke (i. sz. 199); *Mesopotamia provincia* (székhelye: Niszibisz)
Caracalla (Caracallus) (211–217): a pártus Mezopotámia ellen (215–217). Nagy Sándor-imitációja. Médiában. Esküvője V. Artabanosz lányával (Ktésziphón), visszaúton pártus királlysírok meggyalázása (Arbélia). Merénylet végzett vele Carrhae felé mentében
Róma és a pártusok utolsó ütközete (Niszibisz mellett): Macrinus (Marcus Opellius) (217–218) (aki Caracallát megölette) – V. Artabanosz (213–224); Macrinus kárpótlást fizet a perzsáknak Caracalla arbélai sacrilegiuma miatt
Ardaksír / Ardasir (görögösen: Artaxerxész) felkelése Persziszben. A Szászánida dinasztia kezdete. Keleten a Kusána dinasztia ellen. Nyugaton I. Maximinus (235–238) idején Mezopotámia perzsa meghódítása, Niszibisz is (egészen Carrhae-ig). Ardasir és V. Artabanosz csatája (i. sz. 224). “Királyok királya (*sáhinsah*).”
Severus Alexander (222–235): válasza Ardasir kihívására (i. sz. 230 k.), a mezopotámiai hadjárat (Armenia – Észak-Mezopotámia – Dél-Mezopotámia) (i. sz. 232/3), Niszibisznél megállította a perzsa támadást, a város: *métropolisz*; ő maga: *Persicus Maximus*. – Hatra római uralom alatt, I. Sáhpuhr hódításáig (i. sz. 240 k.); ezután már jelentéktelen

---

Irodalom:

Roman Ghirshman, *Az ókori Irán. Médek, perzsák, pártusok* (1985), pp. 218 skk. (pártusok)
Georgina Herrmann, *Perzsa reneszánsz* (1988), pp. 26–41 (a pártus birodalomról), 48–68 (római-pártus háborúk), 75–89 (Ardasir), 99–116 (Szászánida dinasztia)

*

A római történelemhez

(amelynek ismerete itt már nélkülözhetetlenné válik)

Michael Grant, *Róma császárai* (Budapest: Corvina, 1996)

Németh György, szerk., *Római történeti kézikönyv* (Budapest: Korona Kiadó, 2001)

III. Judea a Szeleukida és pártus korban

Feldolgozandó források:

Josephus Flavius, *A zsidók története (XI–XX. könyv)* [*Judaiké arkhaiologia / Antiquitates Iudaeorum*], ford. Révay József (Budapest: Gondolat, 1966), XII, 5,3 skk. (IV. Antiokhosz hadjárata Jeruzsálem ellen); XII, 9,1 skk. (~ hadjárata keleten)

Makkabeusok I. könyve: Dercsényi Móric, *A Makkabéusok könyve* (Népszerű zsidó könyvtár, 12) (Budapest, 1924); illetve a r. kath. Biblia-fordításokban¹²

Témák:

Júda / Jeruzsálem Egyiptom (Ptolemaioszok) fennhatósága alatt (i. e. 312: I. Ptolemaiosz elfoglalja Jeruzsálemet); az alexandriai zsidó diaszpora (Josephus Flavius,¹³ XII, 1,1); II. Ptolemaiosz (Philadelphosz) (285–246): a LXX (olv.: *Septuaginta*) (Josephus Flavius, XII, 1,2); III. Antiokhosz és V. Ptolemaiosz (Epiphanész) csatája, Panaia / Banaeum / Caesarea Philippi / (ma: Banyas, Izrael) (i. e. 198)

Szamaritánusok: < Sómron–Szamaria / (?) < *sámerim*, ‘(törvény)tartók / ~örzők’. Templom a Garizim-hegyen (Dzsebel et-Túr, Nablúsztól D-re, Izrael / Palesztin autonómia) (i. e. 2. század eleje?); zsidók (Jézus) véleménye: János ev. 4,22

Tobiadák (Simon)

Oniadák

Főpapi méltóság: jogai és kötelessége, Áron–Cádok-ág, III. Oniasz; Jósua / Iészus / Iaszón *versus* Oniasz / Menelaosz, öröklés / kinevezés / vásárlás. Hellénisták. Kivonulás: az első / korai *haszidim*

IV. Antiokhosz (Epiphanész / Epimanész) (175–164): Egyiptomi ambíciói, a “kierőszakolt tolerancia”. – Jeruzsálem elfoglalása: *Zeusz Oliümpiosz / sikkuc mesómém (/ baal samém)*, 167 december 15 / december 25 (*Sol invictus*); Garizim: *Zeusz Xeniosz*. – Makkabeus felkelés (164 kislév 25 / *hanukka*). – Pártus hadjárat (Elymais)

Alexandriai görög zsidóság

---

¹² Az újabbak: Szt. István Társulat (1973; újabb kiadások is); Szt. Jeromos Bibliatársulat (1997).

¹³ Magyarul: Josephus Flavius, *A zsidók története (XI–XX. könyv)* [*Judaiké arkhaiologia / Antiquitates Iudaeorum*], ford. Révay József (Budapest: Gondolat, 1966).

Héber nyelvi / irodalmi reneszánsz(ok): i. e. 2. sz. közepe (Hasmoneusok) (Dániel k.), nagy zsidó háború, Bar Kosziba-felkelés (héber feliratos pénzek)
Hasmoneusok: Júda, Jonathan, Simon. A *hierokrateia* bevezetése
Vallási (Josephus Flavius: "filozófiai") irányzatok
Ióánnész Hürkanosz
Alexandrosz Iannaiosz
Salome Alexandra (*Selomcijon malkha*)
Kivonulás: a "második" *haszidim*
A holt-tengeri közösség kezdetei
Zsidó térítések (proselytalizáció / *proszélytosz*) {Josephus, *A zsidók története*, XX, 2 (Adiabene: Helené)}

Judea mint hátszország a római birodalom keleti háborúiban

Irodalom

A tanszéki honlapon (WWW.HEBRAISZTIKA.HU): Komoróczy Géza, "Judea története a hellénisztikus korban"
Komoróczy Géza, "A héber és arámi nyelv Dániel könyvében: héber nyelvi reneszánsz a Makkabeusok korában?", in: Landeszman György & Deutsch Róbert, szerk., *Hetven év. Emlékkönyv Schweitzer József születésnapjára* (Budapest: A BZsH kiadványa, 1982), pp. 101–108
Peter Schäfer, *Geschichte der Juden in der Antike: Die Juden Palästinas von Alexander dem Grossen bis zur arabischen Eroberung* (Stuttgart – Neukirchen-Vluyn: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1983) / *The History of the Jews in the Greco-Roman World* (London – New York: Routledge, 2003)

IV. Szászánida dinasztia

jt Szanh. I, 2 ad Dániel k. 7,5: "R. Johanan mondja: (Róma) három bordát tart a szájában fogai között, ezek: Hárán, Hadjav (= Edessza) és Niszibin; hol elnyeli őket, hol meg kiereszti."

Feldolgozandó források:

Tabari a Szászánida birodalomról: Ókori keleti történeti chrestomathia, szerk. Harmatta János (1965), pp. 347–350 (Ardasir) (Hahn István ford.); új kiadás: Budapest: Osiris, 2003 VIII/C/1 (más oldalszámokkal)
Ammianus Marcellinus a Szászánida birodalomról és Iulianus császár perzsa hadjáratáról: Ammianus Marcellinus, *Róma története* (Budapest: 1993), pp. 317 skk. (XXIII–XXV, 9) (Szepes Gyula ford.) / Néhány részlet in: *Ókori keleti történeti chrestomathia*, szerk. Harmatta János (1965), pp. 360–362 (Hahn István ford.); új kiadás: Budapest: Osiris, 2003, VIII/C/3 (más oldalszámokkal)
Res gestae divi Saporis, in: *Ókori keleti történeti chrestomathia*, szerk. Harmatta János (1965), pp. 351–360 (Harmatta János ford.); új kiadás: Budapest: Osiris, 2003, ÓKTCh. VIII/C/2 (más oldalszámokkal)
Lactantius, *A keresztényüldözők halála (De mortibus persecutorum)* (kül. c. 5: Valerianus perzsa fogságáról), in: Lactantius, *Az isteni gondviselésről* (1985) (Adamik Tamás ford.)
Historia Augusta (1968) (Terényi István ford.): Hadrianus (kül. c. 21), Severus (kül. c. 16–18), Antoninus Caracallus / Caracalla (kül. c. 6 sk.), Antoninus Heliogabalus (*Sol Invictus*-kultusz), Alexander Severus, Zenobia – Új ford.: *Császárok története* (Debrecen: Multiplex Media – DUP, 2003)
Római történelem, szerk. Borhy László (Budapest: Osiris, 1998), no. 3.20 (Plinius, VI, 26) (az indiai távolsági kereskedelmi útvonalról)
Mózes bar Képha, *Paradicsom-kommentár* (szírből ford. Kövér András, Lukács Ilona, Pesthy Monika) (Budapest: Magyar Könyvklub, 2001), kül. ajánlott az Előszó (a szír kereszténységről)
Firdauszi, *Királyok könyve (Sáhnáme)* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1959): "Iszkandar", kül. p. 288 skk.: "Bahrám Górá"

Témák:

I. Sáhpuhr (*Sapor*) (239–270) és a rómaiak háborúi
(I) III. Gordianus (Marcus Antonius Gordianus) (238–244) és apósa, Timesitheus (*praefectus praetorio*) keleti hadjárata (*expeditio Orientalis*) (i. sz. 242), Carrhae és Niszibisz el-/visszafoglalása (i. sz. 243), előrenyomulás Ktésziphón elfoglalása végett, T. halála (i. sz. 243), csata az Euphratész mentén (Circesium / Zaita / Miszikhe, később: Péróz-Sáhpuhr / Perisabora / el-Anbar, NB = Falludzsa), Sáhpuhr győzelme, G. halála (i. sz. 244). (A *Res gestae divi Saporis* G. legyőzésével kezd a háborúk történetét.)

- (II) Philippus Arabs (244–249): hadisarc a perzsáknak, béke (Singara / Szindzsár római kézen maradt), *Persicus Maximus*, Gaius Julius Priscus (*Mesopotamia provincia* helytartója) mint *praefectus praetorio et dux (!) Orientis*, majd Iotapianus “császár”
- (III) Valerianus (253–260): a párthusok nyugati hadjárata (254–), Niszibisz 11 éven át tartó ostroma sikerre vezetett, Dura-Európosz elfoglalása / elpusztítása (i. sz. 256 k.), Antiokheia bevételé {vö. Ammianus Marcellinus, XXIII, 5}, Démétriosz keresztény püspök foglyul ejtése. Mareades / Cyriades “császár”. Valerianus hadjárata az ostromlott Harrán és Edessza felmentésére. Sáhpuhr és Valerianus találkozása, V. és mintegy 70 000 katona fogságba esése a Tigristől keletre (i. sz. 259). Gallienus nem (!) váltotta ki az apját
- Valerianus a fogságban: hidak, zárógátak / töltések Khuzisztánban (Sustar: Band-i Kajszer, Dezful stb.).– Sáhpuhr valláspolitikája: üldözött keresztények befogadása, zsidók támogatása. – Macrianus és Callistus győzelme Kórykosznál (Kilikia) (i. sz. 260 k.), ismét az Euphratész a határ
- Szászánida ikonográfia: *korymbosz*, gömb alakú, magas kalap
- Mani (216–277), D.-Mezopotámia – manicheizmus: dualizmus, eszkatológia, gyónás, hús és bor tilalma; próféták: Zarathustra, Buddha, Jézus; az “Őszövetség” (zsidó vallás) elvetése; a vallás terjedése; a manicheus Augustinus
- Kartir, a zoroasztriánus inkvizitor
- Szászánida szikla-domborművek. – Sáhpuhr domborművei: a Róma fölötti győzelmeinek ábrázolása, Naqs-i Rusztem, Kába-i Zárdust. – Kartir: Sáhpuhr és Bahrám domborművein / ~ mellett. – Témák: beiktatás, lovas párviadal, udvari méltóságok körében
- Királyi vadászat, vadaskertek (*paradeiszosz*)
- Babilóniai zsidók: az első fogság (i. e. 6. sz.) kontinuitása. A zsidó háborúk után B. menedék Keleten. A zsidó Mezopotámia térképe. Nehardea, Pumbeditha (ma: Falludzsa), Szúra, Mahóza (a főváros!). Babilón (Kaszr): kereskedelmi központ. Érintkezés a galileai zsidó központokkal (minta: a jeruzsálemi zarándokünnepek), utazó Talmud-tudósok (arámi *nehuta*, többes számban: *nehutei*). Arámi nyelv
- Niszibisz keresztény (i. sz. 2–3. sz.): Sáhpuhr szíriai foglyai, a római keresztényüldözések (Decius, Valerianus) elől menekülők. – IX. Abgar, Edessza királya felvette a kereszténységet, első püspöke Babu (i. sz. 300 k.), utóda, Jákob, kitüntette magát II. Sáhpuhr ostroma idején. – *Interpretatio Christiana*: Nisibis = Ur Kaszdim. i. sz. 5. sz.: nesztoriánus. – Julianus után határváros. – A keresztény Mezopotámia térképe
- Kereszténység és zsidóság egymás mellett D.-Mezopotámiában; rivalizálás, az állami rokonszenv / üldözés változásai
- A palmyrai “birodalom” (Tadmor): Ódainathosz / Odaenathus *exarkha*, I. Sáhpuhr elutasította, a párthusok ellen fordult, *dux Romanorum*, betörése Mezopotámiába (i. sz. 262), lerombolta Nehardeát, Ktésziphónig jutott, *corrector totius Orientis*. Gallienus társ-császára. Halála (i. sz. 267) után felesége: Zénobia mint régens fia, Vaballathus Athenodorus mellett. A Kelet központja egy időre
- Aurelianus császár (270–275) hadjárata (271–), győzelme az emezsai (Homsz) csatában (i. sz. 272), triumphus Zénobiával (i. sz. 274)
- II. Sáhpuhr (309–379): a(z egyik) Szászánida fénykor. Niszibisz ostromai. Amida (*Kara Amid*, “fekete A.”) ostroma (i. sz. 359)
- Keresztényüldözések Nyugaton: menekülés a perzsa birodalomba. Constantinus egyházi rendelkezéseinek politikai következményei: “Ellenségem barátja az ellenségem, ellensége a barátom.”
- Julianus (Flavius Claudius Iulianus) (361–363) (*aposztata*, “hitehagyó”): keleti hadjárata (i. sz. 363), szándéka a jeruzsálemi templom újjáépítésére, II. Sáhpuhr ellen, Mezopotámiában egészen Ktésziphónnál. Halála; a sereg visszavonulása. {Ammianus Marcellinus} – Jovianus (363–364) békéje: a Tigrisen túli területek, Niszibisz, Szingara feladása
- Városok: Dura-Európosz, Ktésziphón (Táq-i Keszra). – Az *iván* mint építészeti forma
- Armenia Minor – Armenia Maior. Armenia Interior – Persarmenia
- Bahrám Gó (421–429). Firdauszi, *Királyok könyve* (Devecseri Gábor ford.): Az Alexandrosz / Iszkandar utáni részekből, sajnos, csak Bahram Gó (= V. Bahram) eposzájának kis részlete van meg magyarul, szerelmi történet
- Nesztoriosz. A nesztoriánus egyház
- II. Jazdagerd (439–457): zoroasztrizmus terjesztése, zsidó- és keresztényüldözések
- Mazdak (i. sz. 494 k.)
- Aveszta: Jaszna (‘áldozat’ / ‘szertartás’): 72 ima, köztük 17 gátha (Zarathustra); Viszpered (‘minden hatalmasság’): 24 ima; Jast (‘Magasztalás’): 21 szöveg; Vidévdát (‘törvény a daivák ellen’): 22 fejezet

- I. Kavádh kétszeri uralkodása (488–496, 499–531), az első nagy perzsa–bizánci háború (Athanasziosz)
- I. Huszrau Anósrivan (531–578). “Huszrau íve”. Iusztinianosz császár (527–565)¹⁴ bezárja az athéni Akadémiát (i. sz. 529), Damaszkiosz (*De principiis*: a babylóni mitológia egyik utolsó nyoma kozmogóniai tanában) és társai a Szászánida udvarba menekülnek. Beliszariosz.¹⁵
- Bahrám Csóbin: tábornok a perzsa trónon
- II. (Nagy / Győzedelmes) Huszrau Aparvéz (590–628). Hálája Maurikiosz császár iránt. A bosszúháború, amelybe a Szászánida birodalom belerokkant. Hérakleiosz császár. Jeruzsálem el- és visszafoglalása.¹⁶ A ninivei csata (i. sz. 626). Huszrau menekülése, letétele, meggyilkolása
- Szászánida haláltánc: négy év alatt tíz király
- Béke (a vesztes békéje) Bizánccal
- Muhammad. Muszlim hódítások Iráqban. Qádiszijeji csata (i. sz. 636/7)

Irodalom

NB: Párthus, Szászánida királylisták: A. Leo Oppenheim, *Az ókori Mezopotámia. Egy holt civilizáció portréja* (Budapest: Gondolat, 1982), p. 418 skk.

A tanszéki honlapon (WWW.HEBRAISZTIKA.HU): Komoróczy Géza, “A zsidók története Babylóniában a Szászánida dinasztia korában”

*

Roman Ghirshman, *Az ókori Irán. Médek, perzsák, pártusok* (1985), pp. 218 skk. (pártusok)

Georgina Herrmann, *Perzsa reneszánsz* (1988), pp. 26–41 (a pártus birodalomról), 48–68 (római-pártus háborúk), 75–89 (Ardasir), 99–116 (Szászánida dinasztia)

John Warry, *A klasszikus világ hadművészete* (Budapest: Gemini, é. n. [1995 k.]) (kül. Róma pártus és Szászánida háborúihoz, a mutató alapján)

Engelbert Winter & Beate Dignas, *Rom und das Perserreich. Zwei Weltmächte zwischen Konfrontation und Koexistenz* (Berlin: Akademie Verlag, 2001)

A R ó m a K e l e t e n t é m á h o z

Komoly érdeklődők a tanszéki honlapon, a könyvtári katalógusban (06.2.) számos kitűnő új könyvet találnak

---

Néhány a tárgykörbe tartozó érdekes és fontos cikk egykori tanáraitól

(HOMMAGE À CZEGLÉDY, HAHN, HARMATTA)

Czeplédy Károly, “Bahrām-Čōbīn”, *Antik Tanulmányok*, 4 (1957), pp. 301–302; új lenyomatban in: uő, *Magyar őstörténeti tanulmányok* (Budapest Oriental Reprints, Series A, 3) (Budapest: Kőrösi Csoma Társaság – MTA Könyvtára, 1985), pp. 331–332

Hahn István, “Ideológiai és politikai harc Julianus Apostata halála körül”, *Antik Tanulmányok*, 6 (1959), pp. 253–265

Hahn István, “Sasanidische und spätrömische Besteuerung”, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 7 (1959), pp. 149–160

Harmatta János, “Bizánc és a türkök kapcsolatának kezdetei”, *Antik Tanulmányok*, 9 (1962), pp. 39–53

Harmatta János, “Bizánc és az arab hódítás”, *Antik Tanulmányok*, 14 (1967), pp. 262–266

Harmatta János, “Dura-Europos és az iráni Mezopotámia kapcsolatainak kérdéséhez”, *Antik Tanulmányok*, 6 (1959), pp. 110–112

Harmatta János, “I. Mithridates és Kamniskires”, *Antik Tanulmányok*, 28 (1981), pp. 111–133

---

¹⁴ Szórakoztató olvasmányként: Prokopiosz, *Titkos történet* (Budapest: Helikon Kiadó, 1984) (ford. Kapitánffy István).

¹⁵ Regényként: Robert Graves, *A vitéz Belizár* (igen jó!).

¹⁶ Akit éppen érdekel: Komoróczy Géza, “Szent tárgyak Jeruzsálemből: a menóra és a keresztfa a Szászánida korban”, *Élet és Irodalom*, 47, no. 51–52 (2003. december 19), pp. 14–15 (a tanszéki honlapon is).